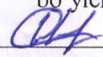

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI

“KELISHILDI”

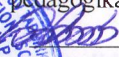
Ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo'yicha prorektor

“ ” 2025 yil

R.Shukurov

“TASDIQLAYMAN”

Denov tadbirkorlik va
pedagogika instituti rektori

“ ” 2025 yil

O.A.Ruziyev

**10.00.06 – QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK, CHOG'ISHTIRMA
TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK IXTISOSLIGI BO'YICHA
TAYANCH DOKTORANTURAGA KIRISH IMTIHONI DASTURI**

Mazkur dastur 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligi bo'yicha qabul imtihoni o'tkazish uchun tavsiya etiladigan savollar, ularga javob tayyorlashda e'tiborga olish zarur bo'lgan masalalar yuzasidan umumiy yo'nalish bayonini o'z ichiga oladi.

Tuzuvchilar:

D.J.Bobojonov

DTPI, Xorijiy til va adabiyoti yuqori kurslar kafedrası f.f.d., PhD

S.Dj.Saitov

DTPI, Xorijiy til va adabiyoti quyi kurslar kafedrası f.f.d., PhD

Taqrizchilar:

G.S.Nasrullayeva

DTPI, Xorijiy til va adabiyoti quyi kurslar kafedrası f.f.d., professor

G'.X.Raximov

O'zDJTU, f.f.d., professor

Ushbu dastur va baholash mezonı "Xorijiy til va adabiyoti yuqori kurslar" kafedrasining 2025-yil ____ - ____ dagi ____ -sonli yig'ilishida muhokama qilinib ma'qullangan.

Kafedra mudiri

D.Tog'aymurodov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'quv uslubiy kengashining 2025-yil ____ - ____ dagi ____ -sonli yig'ilishida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya etilgan.

O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i

B.Pirimqulov

Imtixon dasturi tasdiq va foydalanish uchun tavsiya etiladi.

O'quv ishlari bo'yicha prorektor

U.X.Bo'tayev

KIRISH

Mustaqil yurtimiz tarixiy taraqqiyotida raqobatbardosh kadrlarning o'rni va ahamiyati katta. Bu borada Respublikamiz siyosiy va iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy ravnaqida chet tillarni mukammal bilish bugungi kunning ustuvor vazifasiga aylandi. Shu bois, chet tillarni o'rganish va o'rgatishda ilg'or texnologiyalardan foydalanish zaruriyati paydo bo'ldi. Mamlakatimiz ravnaqi, ta'lim sohasi taraqqiyoti va chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorini amalga oshirishda boshqa fanlar bilan bir qatorda adabiyotshunoslik, tilshunoslik va tarjimashunoslikning ham o'z maqsadi va vazifalari bor. Zotan, til va adabiyot azaldan xalqlarning ham iqtisodiy, ham ijtimoiy-siyosiy integratsiyasi uchun asosiy vosita vazifasini o'tab kelgan. Shunday ekan, yurtimiz iqtisodining gullab yashnashida mazkur sohalarning alohida o'rni bor.

Yuqori malakali ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlashda tayanch doktorantlar uchun dastur tuzish hozirgi kundagi ta'lim yo'nalishining dolzarb masalalaridan biridir.

Chet tillari bo'yicha nazariy bilimga ega bo'lish va mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish uchun dasturlarning ahamiyati kattadir.

Mazkur dastur qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik mutaxassisligi bo'yicha tayanch doktoranturaga kiruvchilar uchun mo'ljallangan, shuningdek, hozirgi zamon ingliz va ona tillari qiyosiy tipologiyasining fundamental muammolariga va tipologik tadqiqotlarning zamonaviy yo'nalishlariga, qiyosiy adabiyotshunoslik hamda tarjimashunoslikning dolzarb muammolariga qaratilgan.

IXTISOSLIK BO'YICHA DASTURINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish uchun zarur bilimlarni shakllantirish, mantiqiy va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, doktoranturaga kiruvchilarning til va adabiyotshunoslikka oid bilim va ko'nikmalarini tekshirish, bir so'z bilan aytganda, tadqiqotchilarga tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida chuqur ilmiy metodologik asoslar va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish uchun mo'ljallangan.

Ushbu dastur, kelajakdagi tadqiqotchilarga xalqaro tillar va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayonlarini chuqurroq anglash imkoniyatini yaratadi. Maqsad til va adabiyot masalalarini tushunish bilan cheklanmasdan, ularni tahlil qilish va baholash, shuningdek, zamonaviy ilmiy-tadqiqot yo'nalishlaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rgatishdir.

Til va adabiyot muammolarini tadqiq qilish jarayonida doktorantura talabalari nafaqat o'z sohalaridagi nazariy bilimlarni chuqurlashtirishadi, balki ushbu bilimlarni amalda qo'llash uslublarini ham rivojlantirishadi. Bu, o'z navbatida, xalqaro miqyosda tadqiqotchilarning til va adabiyot sohasidagi raqobatbardoshligini oshiradi. Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik tadqiqotlarida yangi nazariy bilimlar olish, ularni tahliliy qobiliyatlar bilan boyitish, mantiqiy fikrlash va madaniy kontekstlarni anglash orqali amalga oshiriladi.

Vazifalar

1. Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik bo'yicha asosiy nazariy bilimlarni shakllantirish

Tillar va adabiyotlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganish til va madaniyatning uzviy bog'liqligini, shuningdek, tilni milliy va xalqaro madaniyatning asosi sifatida ko'rishga imkon yaratadi. Shuningdek, bu jarayon tildan xalqning tarixi, urf-odatlar, ijtimoiy qarashlari, ruhiyati haqida ma'lumot olish, ularni chuqur tahlil qilish va tushunishga imkon beradi. Asosiy nazariy bilimlar tahlili turli madaniyatlarning tillaridagi o'ziga xosliklar va xalqning o'tmishidan hozirgi davriga qadar bo'lgan o'zgarishlarni anglashni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, xalqaro tillarning rivojlanish tarixini o'rganish, ularning ijtimoiy va madaniy omillari o'rtasidagi bog'liqliklarni ochib berish vazifasidir.

Lingvistik va adabiyotshunoslikka oid asosiy nazariy bilimlar shakllanishida bir necha yo'nalishlarni ko'rib chiqish zarur:

1. Tilshunoslikning nazariy asoslari – bu yo'nalishda fonetika, morfologiya, sintaksis va semantika kabi tilning asosiy tizimlarini o'rganish zarur. Har bir tilning o'ziga xos fonologik tizimiga ega ekanligini tushunish va bu tizimlarning rivojlanish yo'nalishlarini bilish lingvistikaga oid asosiy nazariy bilimlar hisoblanadi.

2. Tarixiy tilshunoslik – tarixiy tilshunoslik orqali til o'zgarishlarining asosiy sabablarini anglash, tillar orasidagi genetik aloqalarni tahlil qilish, ularning paydo bo'lishi va rivojlanishida tabiiy, ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillarning rolini o'rganish.

3. Adabiyot nazariyasi va tarixiy taraqqiyot – adabiyotshunoslikning nazariyasi va uning zamonaviy rivojlanishiga oid bilimlarni shakllantirish til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish imkonini beradi. Shu orqali o'quvchilar har bir madaniyatda mavjud bo'lgan asosiy adabiy janr va uslublarni anglab, ulardagi tarixiy jarayonlarning aksini ko'rishadi. Misol uchun, Qiyosiy adabiyotshunoslik tendensiyalarini o'rganish, ularning boshqa madaniyat va tillar bilan aloqalarini tahlil qilish vazifasi doktorantura talabalarining adabiyotshunoslik nazariyasiga oid asosiy bilimlarini boyitadi.

2. Turli tillarda adabiyotlarni chuqur o'rganish, ularning tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstdagi o'rnini tahlil qilish

Adabiyot har bir xalqning madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, ularning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tuzilishi va o'ziga xos qadriyatlarini aks ettiradi. Shu sababli, doktoranturaga kiruvchilar turli tillardagi adabiyotni o'rganib, ularning tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstdagi o'rnini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu vazifa adabiy asarlarning til va madaniyat bilan qanday bog'liq ekanligini, turli xalqlarning dunyoqarashi, milliy urf-odatlar va qadriyatlari aks etishini tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlarning madaniy va tarixiy o'rnini tahlil qilishda quyidagi yo'nalishlar asosiy o'rin tutadi:

1. Adabiyotning tarixiy taraqqiyoti – adabiyotning rivojlanish bosqichlarini tushunish, har bir bosqichning o'ziga xos janr va uslublarini bilish va ulardagi ijtimoiy jarayonlarni anglash muhimdir.

2. Madaniy kontekstda adabiyot – turli xalqlarning madaniy xususiyatlarini anglash uchun ularning adabiyotidagi an'analar, odatlar va qadriyatlarni o'rganish zarur. Shuningdek, milliy o'zlik va identitet masalalari, adabiyot orqali o'z madaniyatini tasdiqlash jarayonlarini tushunish muhim.

3. Adabiyotda ijtimoiy o'zgarishlar va voqealar – adabiyot har doim jamiyatdagi o'zgarishlarni o'zida aks ettiradi va ularning qay darajada o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatganligini tahlil qilish uchun adabiy asarlarni o'rganish zarur.

3. Ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun zarur bo'lgan metodologiya va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish

Ilmiy tadqiqot olib borish doktorantura talabalari uchun o'ta muhim hisoblanadi. Bu jarayonda ularga tanqidiy fikrlash, mantiqiy va tahliliy qobiliyatlarni rivojlantirish vazifasi yuklanadi. Doktorantura talabalari adabiyot va lingvistika sohasidagi ilmiy metodlarni qo'llashni, zamonaviy tadqiqot usullaridan foydalanishni o'rganishadi. Shu jumladan, ular o'z ilmiy-tadqiqot ishlarini yaratishda o'ziga xos yondashuvlarni ishlab chiqishlari ham muhimdir.

Tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish va ilmiy tadqiqot olib borish metodologiyasi quyidagi tarkibiy qismlar orqali amalga oshiriladi:

1. Tadqiqot metodologiyasi – tadqiqot olib borishda foydalaniladigan asosiy metodlarni o'rganish, ular qatoriga eksperimental va nazariy tadqiqot usullari, kontent-analiz, diskurs tahlili, etnolingvistik tadqiqot usullari kiradi. Ushbu usullar adabiyot va lingvistika sohasida qanday qilib qo'llanilishi mumkinligi ko'rsatib o'tiladi.

2. Tahliliy yondashuvlar – adabiy asar va lingvistik hodisalarni tahlil qilishda nazariy yondashuvlardan foydalanish, ya'ni strukturalizm, semiotika, psixolingvistika, sotsiolingvistika kabi yondashuvlarni qo'llash orqali til va adabiyot

tadqiqotlarini yanada chuqurlashtirish. Shu orqali, tadqiqotchilar adabiy va tilshunoslik masalalariga o'ziga xos yondashuvlar ishlab chiqishadi.

3. Akademik yozish va ilmiy etika – ilmiy ish yozish uslublarini o'rganish, ilmiy maqolalarni yozishda aniq va mantiqiy fikrlarni ifodalash, dalillarni to'g'ri keltirish va ularni izchil tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish. Shu bilan birga, ilmiy etika qoidalariga amal qilish va plagiat masalasiga alohida e'tibor qaratish kerak.

TALABGORLAR BILIMLARIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

“Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik” ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranturaga kiruvchi talabgorlarga quyidagi bilim talablari qo'yiladi. Ushbu talablar tadqiqotchilarning ilmiy ishlar olib borish qobiliyatlarini, lingvistika va adabiyotshunoslik nazariyalari bo'yicha bilim darajalarini, shuningdek, ularning tanlangan sohadagi muhim adabiy va til hodisalarini tahlil qila olish malakalarini baholashga qaratilgan.

1. Nazariy bilim talablari. Talabgorlar zamonaviy lingvistika va adabiyotshunoslikning asosiy nazariyalarini chuqur tushunishlari kerak. Bu quyidagi bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi:

- Tilshunoslik asoslari: fonetika, morfologiya, sintaksis va semantika kabi asosiy lingvistik bo'limlar bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lish; tillarning fonologik tizimlarini, ularning tarixiy rivojlanishi va ijtimoiy omillarning tilga ta'sirini tushunish.

- Adabiyotshunoslik nazariyalari: strukturalizm, poststrukturalizm, semiotika, feministik nazariya, postkolonial nazariya kabi zamonaviy adabiyotshunoslik yondashuvlaridan xabardor bo'lish va ularni adabiy matnlarni tahlil qilishda qo'llay olish.

2. Tarixiy va madaniy bilimlar.

- Adabiyot tarixining asosiy bosqichlari: Uyg'onish davri, Barokko, Klassitsizm, Romantizm, Modernizm va Postmodernizm kabi davrlarning badiiy xususiyatlarini bilish va ushbu davrlardagi asarlar mazmunini, janrini, uslubini tushunish.

- Shaxs ijodi va uning badiiy dunyoqarashi: Muayyan davrdagi yozuvchilarning ijodiy yo'nalishini, ularning asarlari orqali o'sha davr ijtimoiy va madaniy masalalarini ifodalash qobiliyatini o'rganish.

- Madaniy xususiyatlar va milliy an'analar: Turli xalqlarning adabiyotidagi milliy an'analar va madaniy qadriyatlarning qanday ifodalanganligini, ularning adabiyotdagi aksini, ta'sirini va rivojlanish jarayonlarini tahlil qila olish.

3. Adabiyot va janrlarning xususiyatlari. Talabgorlar adabiyotdagi janr va uslublarning rivojlanishini bilishlari lozim. Bu talab quyidagi elementlarni qamrab oladi:

- Janrlar va uslublar: epos, drama, lirik va narrativ janrlarning o'ziga xosligini va ularning rivojlanish tarixini bilish. Bu janrlarda ishlatiladigan ifoda vositalari va uslublarni, shuningdek, ularning ijtimoiy va madaniy o'rni haqida bilimga ega bo'lish.

- Badiiy ijodning shakllanishi: Turli davrlarda shakllangan yangi janr va uslublarni tushunish va ularni an'anaviy janr va uslublardan farqlay olish; har bir uslubning badiiy ifoda imkoniyatlarini anglash.

4. Ilmiy tadqiqot olib borish malakalari. Talabgorlar ilmiy tadqiqot olib borish uchun zarur metodlar va tahlil uslublarini bilishlari lozim. Bu quyidagi talablarni o'z ichiga oladi:

- Tahliliy yondashuv va tadqiqot usullari: lingvistik va adabiy tadqiqot usullarini o'rganish va ularni adabiy matnlarni tahlil qilishda qo'llay olish; empirik tadqiqotlar, diskurs tahlili, kontent-analiz kabi usullardan foydalana olish.

- Akademik yozuv va taqdimot ko'nikmalari: akademik maqola va dissertatsiya yozish qobiliyatlari, ilmiy dalillarni aniq ifodalash va ularni izchil tahlil qilish; ilmiy etika qoidalariga amal qilish va plagiatga yo'l qo'ymaslik.

- Ilmiy adabiyot bilan ishlash: tadqiqot yo'nalishiga oid zamonaviy ilmiy adabiyotlarni o'rganish, ularni tahlil qilish va qo'llash ko'nikmalari; ilmiy tadqiqot va manbalar tanlashda mustaqillik va tanqidiy yondashuv.

5. Chet tilini bilish darajasi. Tayanch doktoranturaga kiruvchilar adabiyotlar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan chet tillarini mukammal bilishlari kerak. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Original matnlarni o'qish va tahlil qilish qobiliyati: ingliz, frantsuz, nemis, ispan kabi tillardagi asarlarni o'qish va ularning mazmunini, badiiy xususiyatlarini tushunish; matndagi madaniy va tarixiy o'ziga xosliklarni aniqlay olish.

- Tarjima va tahlil qilish ko'nikmalari: chet tillardagi matnlarni ona tiliga to'g'ri tarjima qilish va ularning asosiy g'oyalarini aniq ifodalash; tarjima jarayonida til va madaniyat xususiyatlarini hisobga olish.

6. Jamiyat va madaniyatni anglash. Talabgorlar madaniyat va jamiyatga oid bilimlarga ega bo'lishlari lozim. Bu quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

- Madaniyatlararo muloqot: turli madaniyat va jamiyatlar bilan ishlashda ularning madaniy va til xususiyatlarini tushunish, madaniyatlararo farqlarni hisobga olish ko'nikmasiga ega bo'lish.

- Adabiyot va jamiyat munosabati: adabiyotning jamiyatdagi o'rni va uning madaniy-ma'naviy ta'sirini bilish, adabiyot orqali jamiyat va madaniyat muammolarini tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lish.

Yuqoridagi talablar Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik bo'yicha doktoranturaga kiruvchilarga qo'yiladigan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Talabgorlarning bilim darajasi ushbu elementlarni

to'liq tushunish va ularga asoslangan holda mustaqil ilmiy-tadqiqot olib borish qobiliyatlarini ko'rsatish orqali baholanadi.

1-QISM. QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK

Qiyosiy adabiyotshunoslik - bu turli xalqlar adabiyotlari o'rtasidagi aloqalarni, o'xshash va farqli tomonlarni tahlil qiluvchi fan. Asosiy maqsadi milliy adabiyotlarning bir-biriga ta'sirini o'rganish, jahon adabiy jarayonidagi integratsiya va farqlanishlarni aniqlashdan iborat. Qiyosiy adabiyotshunoslik, bir tomondan, xalqlar madaniyatlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunishga xizmat qilsa, boshqa tomondan, har bir milliy adabiyotning o'ziga xosligini aniqlash uchun muhim nazariy va amaliy vositalarni taqdim etadi.

Bu fan til, madaniyat va tarixga asoslangan holda turli xalqlar adabiyotlarini solishtirish orqali umumiy tamoyillarni aniqlaydi va shu orqali global adabiy jarayonlarni tushunishga yordam beradi. Masalan, o'zbek va ingliz adabiyotlari bir-biriga turlicha ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, qiyosiy adabiyotshunoslik orqali ular o'rtasidagi bog'liqlik, mavzu va obrazlar jihatidan bir xil va farqli jihatlar aniqlanadi.

Qiyosiy adabiyotshunoslikning nazariy asosi xalqlar adabiyoti va madaniyatlarining o'zaro ta'sirida yotadi. Uning asosiy tushunchalaridan biri - "ta'siriyat" (influence) bo'lib, bu o'sha davrdagi madaniy va adabiy aloqalarni tahlil qilishni nazarda tutadi. Masalan, rus adabiyotidagi realizm oqimining ingliz adabiyotidagi tabiiyizm bilan o'zaro ta'sirini o'rganish orqali qiyosiy adabiyotshunoslik milliy xususiyatlar bilan umumiy tendensiyalarni solishtiradi.

Qiyosiy adabiyotshunoslik, shuningdek, "o'zga" (the Other) tushunchasiga asoslanadi, bu esa turli xalqlar va madaniyatlarni qiyoslashda begona adabiyotdagi qarash va obrazlarni tushunishga yordam beradi. Bu tushuncha orqali qiyosiy adabiyotshunoslar turli madaniy va milliy mavzularni tadqiq qilib, bir millat adabiyotining boshqa xalqlarga qanday ta'sir ko'rsatganini va qanday o'zgarishlarga uchraganini aniqlashadi.

Qiyosiy metodologiya va uslublar

Qiyosiy adabiyotshunoslikda qiyosiy metodlar adabiy hodisalarning o'xshash va farqli jihatlarini tahlil qilish uchun foydalaniladi. Asosiy qiyosiy metodlarga quyidagilar kiradi:

- Tipologik metod: Bu metod turli xalqlar adabiyotidagi umumiy tamoyillarni aniqlashda qo'llaniladi. Masalan, o'zbek va ingliz adabiyotida shoir va yozuvchilarning lirik kechinmalarini aks ettirish uslubi turlicha bo'lsa-da, bu usul orqali ularning o'ziga xosligi va umumiy jihatlarini ochib beriladi.

- Genealogik metod: Bu metod muayyan adabiy oqimlar va maktablarning kelib chiqish manbalarini tadqiq qiladi. Masalan, ingliz romantizm oqimining

o'zbek lirik adabiyotiga ta'sirini o'rganish orqali ushbu metod madaniy va adabiy aloqalarni ochib beradi.

- Areal metod: Ushbu metod, adabiy hodisalar va an'analar ma'lum bir geografik hududda qanday tarqalganini tahlil qilish uchun qo'llaniladi. Masalan, Markaziy Osiyo va Yevropa adabiyotidagi dostonga xos jihatlarni qiyoslash orqali adabiy an'analar va ularning o'zaro ta'sirini aniqlash mumkin.

Tipologik, genealogik va areal metodlarning adabiyotshunoslikdagi qo'llanilishi muhim bo'lib, bu usullar turli madaniy makonlardagi adabiy jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Qiyosiy adabiyotshunoslikda asosiy maktablar va yo'nalishlar

Qiyosiy adabiyotshunoslik fanining rivojlanishida turli maktab va yo'nalishlar muhim rol o'ynagan. Ulardan eng mashhurlari - Fransuz, rus va Amerika qiyosiy adabiyotshunoslik maktablari bo'lib, har biri o'ziga xos uslublar va tamoyillarga ega.

- Fransuz maktabi: Bu maktab asosan "ta'siriyat" tushunchasiga asoslanadi va adabiyotlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tadqiq qilish bilan shug'ullanadi. Fransuz qiyosiy adabiyotshunoslari Milliy adabiyotning jahon adabiyoti bilan integratsiyasi va madaniy aloqalarini o'rganish orqali yangi nazariy yondashuvlar yaratdi. Fransuz qiyosiy adabiyotshunosligi asoschilari orasida Pol van Tiegem va Sharl Kossine kabi olimlar bor.

- Rus maktabi: Rus qiyosiy adabiyotshunosligi asosan strukturalizm va formalizmga tayanadi. Bu maktab o'zaro adabiy ta'sirlarni emas, balki asarlar ichki tuzilishini qiyoslashga ko'proq e'tibor qaratadi. Rus adabiyotshunoslari, jumladan, Mixail Baxtin, qiyosiy metodologiyani muayyan asarlarni qiyosiy tahlil qilishda qo'llash orqali rivojlantirdi. Bu yondashuv o'ziga xos formal uslub va sintaktik tuzilishni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

- Amerika maktabi: Amerika qiyosiy adabiyotshunosligi esa madaniyatlararo qiyosiy tahlilni rivojlantirdi. Amerika olimlari xalqlar madaniyatlari va adabiyotlarining qiyosiy o'rganishida madaniy kontekstni hisobga olishga katta e'tibor berishdi. Bu maktabning asoschilaridan biri Xarry Levin bo'lib, u qiyosiy tahlilda postkolonial nazariyani joriy etgan.

Adabiyotlarning madaniy o'ziga xosliklari va umumiy jihatlari

Adabiyotlarning madaniy xususiyatlari va umumiy jihatlari masalasida qiyosiy adabiyotshunoslik milliy adabiyotlarni boshqa xalq adabiyoti bilan qiyoslab, o'xshashlik va farqlarni topadi. Bunda o'ziga xoslik va umumiy jihatlar, asosan, madaniy, til va tarixiy asoslarga ega bo'ladi.

Misol uchun, o'zbek va ingliz adabiyotlari qiyosiy tahlil qilinadigan bo'lsa, quyidagi jihatlarni aniqlash mumkin:

- Mavzular va g'oyalar: O'zbek adabiyoti asosan xalqona mavzular, milliy urf-odat va an'analariga asoslanib, o'z madaniyati va ma'naviyatini aks ettiradi. Ingliz adabiyoti esa ko'pincha shaxsiy kechinmalar va ijtimoiy mavzularga yo'naltirilgan. Masalan, o'zbek she'riyatida xalqona ruh, milliy qadriyatlar asosiy mavzu bo'lsa, ingliz she'riyatida lirik kechinmalar va shaxsiy tuyg'ular ustunlik qiladi.

- Obraz va qahramonlar: O'zbek adabiyotida ko'proq jamoaviy obrazlar, ya'ni xalq orasida mashhur bo'lgan qahramonlar uchraydi. Ingliz adabiyotida esa individualizm ko'proq tarqalgan bo'lib, qahramonlar ko'pincha individual yutuq va muvaffaqiyatga erishish uchun kurashadilar. Bu farq madaniy xususiyatlar bilan bog'liq bo'lib, o'zbek adabiyotidagi obrazlar jamoaviylik va birgalikda yashash tamoyiliga asoslanadi.

- Adabiy shakl va uslublar: O'zbek adabiyotida dostonlar, xalq ertaklari kabi janrlar muhim o'rin egallaydi, bu esa xalq og'zaki ijodining adabiyotga ta'siridan dalolat beradi. Ingliz adabiyotida esa roman, drama va esse janrlari keng tarqalgan. Bunday janrlarning rivojlanishi va o'ziga xosligi milliy o'ziga xoslik va madaniy xususiyatlar bilan bog'liq.

O'zbek va ingliz adabiyotlari qiyosiy o'rganilganda ularning madaniy xususiyatlari va umumiy jihatlari nafaqat adabiyotning mavzui va obrazlari, balki shakl va uslublar jihatidan ham ochiladi. Bunday o'rganishlar orqali har ikki adabiyotning o'ziga xos madaniy asosi va umumiy adabiy tendensiyalari aniqlanadi. Bu, o'z navbatida, turli millat adabiyotlari o'rtasida ko'prik vazifasini bajarib, global madaniy jarayonlarni chuqurroq tushunish imkoniyatini beradi.

2-QISM. CHOG'ISHTIRMA TILSHUNOSLIK

Chog'ishtirma tilshunoslik tilni boshqa tillar bilan qiyosiy o'rganishga qaratilgan yondashuvni ifodalaydi. Bu tilshunoslik sohasi bir nechta tillar orasidagi umumiy va o'ziga xos jihatlarni aniqlash, til tuzilmalari va qonuniyatlarini tadqiq qilishga qaratilgan. Tilshunoslikda qiyosiy yondashuvning ahamiyati, xususan, til rivojlanishi va turli til birliklarining shakllanishi jarayonini o'rganishda katta ahamiyat kasb etadi. Qiyosiy tilshunoslik orqali til tuzilmalari va strukturalarini tadqiq qilish nafaqat lingvistik farqlarni o'rganishga, balki lingvistik umumiyliklarni ochib berishga imkon beradi.

Chog'ishtirma tilshunoslikning predmeti – tillar orasidagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash va ularni lingvistik nazariy asoslarda tahlil qilishdan iborat. Maqsad esa turli tillarning umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash orqali lingvistik bilimlarni boyitish, tillar orasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganishdir. Qiyosiy tilshunoslik, shuningdek, tarjima jarayonlarida katta rol o'ynaydi, chunki u turli tillar o'rtasidagi semantik va pragmatik farqlarni o'rganish orqali tarjima sifatini oshirishga yordam beradi. Misol uchun, ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi

farqlar va umumiyliklarni aniqlash natijasida ushbu tillardagi grammatik va fonetik shakllarning o‘zaro bog‘liqligini yanada aniqroq tushunish imkonini beradi.

Fonologik va Morfologik Qiyosiy Tadqiqotlar

Fonologik va morfologik qiyosiy tadqiqotlar chog‘ishtirma tilshunoslikning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, tillarning tovush tizimi va morfologik tuzilmasini qiyosiy o‘rganishga qaratilgan. Ingliz va o‘zbek tillarining fonologik va morfologik tizimlaridagi o‘ziga xosliklar quyidagicha:

1. Fonologik Qiyosiy Tahlil

Ingliz tilining fonologik tizimi asosan 20 ta unli va 24 ta undosh tovushlardan iborat bo‘lib, unli tovushlarning ayrimlari cho‘ziq, ayrimlari esa qisqa ifodalanadi. O‘zbek tilida esa, unli tovushlar miqdori 6 tagacha bo‘lib, ular qisqa unli tovushlar sifatida aytiladi. Shu bois, ingliz tilida ovoz tizimi murakkabroq, chunki unli tovushlarning aytilishidagi farqlar nutq ma’nosini o‘zgartiradi. O‘zbek tilida unli tovushlar miqdor jihatdan kam, ammo sifat jihatidan o‘xshashroqdir. Misol uchun, ingliz tilidagi [i:] va [ɪ] tovushlari nutq ma’nosida sezilarli o‘zgarishlarga olib keladi, o‘zbek tilida esa bunday farqlar ahamiyatsiz hisoblanadi.

2. Morfologik Qiyosiy Tahlil

Morfologik jihatdan ingliz va o‘zbek tillari orasidagi farqlar katta. Ingliz tili asosan affikslarni cheklangan holda qo‘llab, sintaktik strukturaga ko‘proq e’tibor qaratadi. O‘zbek tilida esa morfologik tuzilmalar o‘ziga xos affiksial tizim orqali ifodalanadi, bu esa gapdagi so‘zlarning o‘zaro munosabatini belgilaydi. Misol uchun, o‘zbek tilidagi kelishiklar (bosh, tushum, jo‘nalish va h.k.) turli affikslar yordamida belgilanadi, bu til strukturasi uchun muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilida esa kelishiklar aniq ko‘rinmaydi, balki prepozitsiyalar yordamida ifodalanadi.

Sintaksis va Semantika

Ingliz va o‘zbek tillari sintaktik jihatdan sezilarli farqlarga ega bo‘lsa-da, ularning sintaktik tuzilmalari qiyosiy tahlil uchun qiziqarli maydon hisoblanadi.

1. Sintaktik Strukturalar

Ingliz tili asosan SVO (subyekt-fe‘l-obyekt) tuzilishga ega bo‘lib, gapdagi so‘zlar ketma-ketligi qat’iydir. O‘zbek tili esa SOV (subyekt-obyekt-fe‘l) ketma-ketligiga mos keladi va so‘zlar tartibi erkinroq bo‘lishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi “The boy eats an apple” gapida so‘zlar tartibi o‘zgarsa, gap ma’nosi sezilarli o‘zgaradi. O‘zbek tilida esa “Bola olma yeydi” va “Olma bola yeydi” kabi gaplar farq qilmaydi, balki urg‘u o‘zgarishlari bilan ma’no beriladi.

2. Semantik Qiyosiy Tahlil

Semantika jihatidan ingliz va o‘zbek tillari turli ifoda usullariga ega. Ingliz tilida semantik niyat ko‘pincha fe‘l va sifatlar orqali berilsa, o‘zbek tilida bu ko‘proq affiksial qo‘shimchalar orqali ifodalanadi. Misol uchun, “to run quickly” (tez

yugurish) iborasi o'zbek tilida "tez yugurmoq" tarzida sifatdosh orqali beriladi. Bunday semantik farqlar tarjima jarayonida murakkabliklarga olib kelishi mumkin, chunki ma'no uzviyligini saqlash zarur.

Paralingvistik Vositalar Qiyosi

Tilshunoslikda paralingvistik vositalar, ya'ni til orqali berilmaydigan, balki imo-ishora, yuz ifodasi va ovoz intonatsiyasi orqali ifodalanadigan unsurlar ham muhim o'rin tutadi. Ingliz va o'zbek tillarida paralingvistik vositalarning qiyosiy tahlili ushbu jihatlarida namoyon bo'ladi:

1. Imo-Ishora va Yuz Ifodalari

Ingliz va o'zbek madaniyatida imo-ishora va yuz ifodalarining ba'zi o'xshashlik va farqlari mavjud. Misol uchun, boshni yuqoriga va pastga silkitish ikkala madaniyatda ham "ha" ma'nosini bildirsa-da, ba'zi imo-ishoralar madaniy tafovut tufayli boshqacha qabul qilinishi mumkin. O'zbek madaniyatida ko'z bilan yaqin muloqot qilish hurmat belgisi sifatida qaralsa, ayrim ingliz madaniyatida bu invaziv (tajovuzkor) harakat sifatida qabul qilinishi mumkin.

2. Ovoz Intonatsiyasi

Ovoz intonatsiyasi, ya'ni gapirish ohangi ham til va madaniyat o'rtasidagi sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Ingliz tilida so'roq gaplarda intonatsiya ko'tariladi, ayniqsa umumiy savollarda. O'zbek tilida esa ko'proq tushirilgan ohangdan foydalaniladi. Masalan, ingliz tilidagi "Are you coming?" savol gapidagi ko'tarilgan ohang diqqatni tortsa, o'zbek tilidagi "Kelyapsizmi?" iborasida ohang ko'tarilmaydi. Shuningdek, gapning tugashini anglatuvchi past intonatsiya o'zbek tilida keng tarqalgan.

3. Qiyosiy Paralingvistik Tadqiqotning Ahamiyati

Paralingvistik vositalar tadqiqi tarjimada, ayniqsa, film va asarlarning ovozli tarjimasida katta ahamiyatga ega. Bunda tarjimon nafaqat matnni, balki ifodaning barcha paralingvistik tomonlarini ham to'g'ri tushunib, ularni maqsadli auditoriyaga to'g'ri yetkazishi kerak. Shuningdek, xalqaro biznes, diplomatik munosabatlar va xorijiy madaniyatlar bilan muloqot qilishda ham paralingvistik vositalarning to'g'ri tushunilishi muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Chog'ishtirma tilshunoslik – bu murakkab, ammo til o'rganish jarayonini chuqurlashtiruvchi va ko'p jihatdan boyituvchi sohadir. Ingliz va o'zbek tillarining fonologik, morfologik, sintaktik va semantik farqlari haqida chuqur tushuncha shakllantirish orqali lingvistik o'xshashlik va tafovutlarni kashf etish mumkin. Bunday tahlil nafaqat ilmiy tadqiqotlarda, balki amaliy sohalarda, xususan, tarjima, til o'qitish va xalqaro muloqotda ham muhim ahamiyatga ega.

Paralingvistik vositalarning qiyosiy tahlili esa kommunikatsiya jarayonidagi madaniy va psixologik o'zgarishlarni aniqlashda, turli madaniyatlar bilan til aloqalari o'rnatishda yordam beradi. Shu tarzda, chog'ishtirma tilshunoslik, o'zbek

va ingliz tillari o'rtasidagi lingvistik o'xshashlik va farqlarni o'rganib, bu bilimlarni ilmiy va amaliy kontekstlarda muvaffaqiyatli qo'llashga imkon beradi.

3-QISM. TARJIMASHUNOSLIK

Tarjima nazariyasi tarjima jarayonining ilmiy asoslari va tamoyillarini o'rganadigan fan sohasidir. Tarjima nazariyasida asosiy e'tibor matnning dastlabki va manzil tildagi matn shakllari o'rtasidagi semantik, sintaktik va pragmatik bog'liqlikni tushunishga qaratilgan. Tarjima amaliyoti esa tarjima jarayonida qo'llaniladigan usullar va texnikalarni o'z ichiga oladi, bu esa tarjimonning har ikki til va madaniyatga oid bilimlarini sinovdan o'tkazadi.

Tarjima jarayonida tarjimonning lingvistik va madaniy kompetensiyalari asosiy o'rinni egallaydi. Lingvistik kompetensiya, tarjimonning manba va manzil tillar grammatik, leksik va fonetik jihatlaridan xabardor bo'lishini taqozo etsa, madaniy kompetensiya, tarjimonning manba va manzil madaniyatlari orasidagi farqlarni hisobga olib, madaniy moslikni ta'minlash ko'nikmalarini nazarda tutadi. Masalan, ingliz tilidagi idiomatik iboralarni o'zbek tiliga tarjima qilishda so'zma-so'z tarjima qilishdan ko'ra, o'zbek tilidagi ekvivalentini topish madaniy kompetensiyani talab etadi.

Qiyosiy tarjimashunoslik va tarjima uslublari

Qiyosiy tarjimashunoslik, tarjima nazariyasida qiyosiy yondashuvlardan foydalanib, ikki yoki undan ortiq til va madaniyat o'rtasidagi tarjima jarayonini o'rganadi. Bu sohada tarjimon manba til matnini manzil tilda qayta yaratish jarayonida, qaysi tilning va madaniyatning qanday o'ziga xos jihatlari saqlanishi yoki o'zgarishi kerakligini aniqlashga urinadi. Qiyosiy tarjimashunoslikda turli tarjima uslublari (badiiy, ilmiy, texnik, hujjatli) mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos texnikalar va tamoyillarni talab qiladi.

1. Badiiy tarjima – asosan badiiy adabiyot matnlarini qamrab oladi va tarjimonning ijodiy imkoniyatlarini sinovdan o'tkazadi. Badiiy tarjimada, asar uslubi, yozuvchi ovozi va hissiyotlarini saqlash muhimdir. Masalan, ingliz adibining poetik ifodalarini o'zbek tilida badiiy ohangda qayta yaratish zarur.

2. Texnik tarjima – ilmiy va texnik matnlarni o'z ichiga oladi, bunda tarjimon texnik va ilmiy terminologiyani aniq va tushunarli ifodalashi kerak. Texnik tarjimalar ko'pincha sanoat, tibbiyot, dasturiy ta'minot kabi sohalarda amalga oshiriladi.

3. Ilmiy tarjima – ilmiy maqolalar, darsliklar va tadqiqot ishlari tarjimasi uchun mo'ljallangan. Bu tarjima uslubida aniq ilmiy atamalar va tushunchalarning aniqligi katta ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tarjimada ma'lumotning to'g'riligi va ilmiy uslub muhim ahamiyatga ega.

4. Hujjatli tarjima – hujjatlarni, masalan, shaxsiy hujjatlar, davlat idoralariga tegishli rasmiy yozuvlar, yuridik hujjatlar tarjimasi bilan shug‘ullanadi. Hujjatli tarjimada hujjatning yuridik kuchi saqlanishi kerak bo‘lganligi sababli, aniq va ishonchli tarjima talab qilinadi.

Har bir tarjima turi o‘ziga xos usullardan foydalanadi va tarjimon tarjimaning o‘ziga xosligini, mazmun va uslubni saqlashga alohida e‘tibor berishi zarur.

Tarjima jarayonida ma’no va uslubni saqlash usullari

Tarjimada asosiy masalalardan biri matnning ma’no va uslubini saqlashdir. Tarjima jarayonida so‘zlarning bevosita leksik ma’nosidan tashqari, ularning konnotativ va pragmatik qirralari ham saqlanishi kerak. Bu, ayniqsa, badiiy va poetik tarjima jarayonida muhim bo‘lib, u yerda har bir so‘z, ibora va gap o‘ziga xos hissiy yuklamaga ega bo‘lishi mumkin.

1. Ekvivalentlik – tarjimada original matndagi ma’noni saqlab qolishning eng asosiy tamoyillaridan biri. Bunda, tarjimon har bir ibora va so‘zning to‘g‘ri ekvivalentini topishga harakat qiladi. Masalan, ingliz tilidagi “break the ice” iborasi o‘zbek tiliga to‘g‘ridan-to‘g‘ri “muzni sindirish” deb tarjima qilinmasdan, “muloqotni boshlash” deb tarjima qilinadi.

2. Adaptatsiya – bu usul, ayniqsa madaniy va ijtimoiy jihatlarni saqlash zarur bo‘lgan hollarda qo‘llaniladi. Agar original matnda madaniy jihatlari bilan bog‘liq iboralar mavjud bo‘lsa, adaptatsiya orqali ular boshqa madaniyatdagi o‘quvchilar uchun tushunarli va mos shaklga o‘giriladi. Misol uchun, AQShdagi "Thanksgiving" bayrami haqida gap ketgan matn, o‘zbek o‘quvchilari uchun yaqinroq bo‘lgan “Navro‘z” tushunchasi bilan o‘zgartirilishi mumkin.

3. Transliteratsiya va transkripsiya – bu usullar odatda ism, joy nomlari yoki terminlarni tarjima qilishda qo‘llaniladi. Transliteratsiya orqali so‘zning yozuv shakli, transkripsiya orqali esa tovush shakli saqlanadi.

4. Kalka – tarjimaning bu usuli orqali manba tilidagi ifodalarni so‘zma-so‘z tarjima qilish mumkin, bunda o‘zbek tiliga mos ekvivalentlar yaratiladi. Masalan, ingliz tilidagi “skyscraper” so‘zi “osmon o‘piruvchi” deb tarjima qilinishi kalka usulining namunasidir.

Tarjima qiyosiy tahlili

Tarjima qiyosiy tahlili jarayonida matnning dastlabki va tarjima qilingan shakllarini solishtirish orqali tarjimonning qanday usullardan foydalangani va bu usullar qanday natijaga olib kelgani tahlil qilinadi. Tarjima qiyosiy tahlilida asosiy e‘tibor matnning denotatsiya (asosiy ma’no) va konnotatsiya (qo‘shimcha hissiy yoki madaniy yuklama) jihatlarning saqlanishi va o‘zgarishiga qaratiladi.

Denotatsiya va konnotatsiya masalalari tarjimada murakkablik tug‘dirishi mumkin, chunki ba’zi so‘zlar turli tillarda turlicha hissiy va madaniy yuklamalarga ega. Masalan, ingliz tilidagi “home” so‘zi o‘zbek tilidagi “uy” so‘ziga tarjima

qilinishi mumkin, ammo bu yerda “home” so‘zi oilaviy va shaxsiy tushunchalarni o‘z ichiga oladi, o‘zbek tilidagi “uy” so‘zi esa ko‘pincha oddiy yashash joyi sifatida tushunilishi mumkin.

Tarjimada konnotativ ma‘noni saqlash uchun, tarjimon matndagi konnotativ jihatlar va madaniy tushunchalarni to‘g‘ri ifodalash yo‘llarini izlab topishi kerak. Bunda tarjimon, so‘zlarning lingvistik va pragmatik qirralarini chuqur anglay olishi lozim.

O‘zbek va ingliz adabiyoti misolida tarjima qiyosiy tahlili

O‘zbek va ingliz tillari adabiyotlarining tarjima jarayonida ikki madaniyat va til o‘rtasidagi chuqur farqlar hisobga olinishi kerak. Qiyosiy tarjima tahlili, bu adabiy asarlarning qanday tarjima qilinganini va original matnni qay darajada to‘g‘ri aks ettirganini o‘rganishga qaratilgan. O‘zbek va ingliz tillarida adabiy asarlarni tarjima qilishda, ba‘zi badiiy va stilistik o‘zgarishlar yuzaga kelishi mumkin.

1. Badiiy tarjima jarayonida o‘ziga xos usullar – masalan, O‘zbekiston xalq yozuvchisi Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romani ingliz tiliga tarjima qilinyotganda, asarning milliy uslubi va mazmuni saqlanishi kerak. Tarjimada asarning o‘zbek xalqi hayotiga xos urf-odatlar, an‘analalar va ijtimoiy tushunchalarni anglatuvchi jihatlar to‘liq ifodalanishi lozim.

2. Ilohiy matnlarni tarjima qilish – bu jarayonda tarjimon ilohiy va diniy tushunchalarni qiyosiy tarjima tahliliga asoslanib, muayyan o‘zgarishlar bilan o‘zgartirishi zarur bo‘lishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “sin” (gunoh) so‘zi ba‘zi diniy matnlarda yanada chuqur tushunchalar bilan bog‘lanishi mumkin.

3. O‘zbek xalq she‘riyatining tarjimasi – tarjimon milliy she‘riyatning ohang va mazmunini to‘g‘ri aks ettirish uchun she‘riy uslublardan foydalanishi kerak. Bu jarayonda o‘zbek xalqiga xos madaniyat va tuyg‘ularni ingliz tilida to‘g‘ri va aniq ifodalash uchun konnotatsiya va denotatsiyaga e‘tibor qaratish zarur.

**10.00.06-QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK, CHOG‘ISHTIRMA
TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK IXTISOSLIGI BO‘YICHA
DOKTORANTURAGA QABUL IMTIHONINI O‘TKAZISHDA KO‘ZDA
TUTILGAN NAZORAT SAVOLLARI:**

1. Qiyosiy-tarixiy uslub tushunchasini paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixi.
2. Qiyosiy-tarixiy jarayonlarni uyg‘unligi. V.M. Jirmunskiy, N. I. Konrad, I.G.Neupokoyeva, D. Dyurishin. va A.N. Veselovskiylarning qiyosiy adabiyotshunoslik fani taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi.
3. Mifologik maktabning taraqqiyoti va uni qiyosiy-tarixiy uslubga bo‘lgan ta’siri (Yakob va Vilgelm Grimm, A.Kun, M.Myuller, F.I.Buslayev, A.N.Afanasyev, O.F.Miller).
4. Turli millat afsonalari umumiyliigi. Madaniy-tarixiy maktab asoschilarini qiyosiy tarixiy uslubga bo‘lgan ta’siri (I.Ten, V.Sherer, G.Lanson, G.Brandes, J.Lyuis, A.N.Рыпин, N.S.Tixonravov).
5. Qiyosiy-tarixiy uslubni adabiyotlararo jarayonda rivoji. Tarixiy-tipologik konvergensiya.
6. O‘rta asr va Uyg‘onish davri G‘arb va Sharq adabiyotining qiyosiy tahlili, taraqqiyot yo‘nalishlari.
7. Og‘zaki xalq ijodining adabiyotshunoslik rivojidagi o‘rni. Og‘zaki xalq ijodi janrlari.
8. Uyg‘onish davri adabiyotining ahamiyati. Uyg‘onish davri adabiyoti namoyandalarining hayoti va ijodi. Sinxron va diaxron ta’sirlar.
9. Milliy taraqqiyot demokratik tendensiyalarining nazariy-adabiy g‘oyalarga ta’siri.
10. XIX asr mutafakkirlari pozitsiyasining qiyosiy-chog‘ishtirma tahlili.
11. Gegelning adabiyotshunoslik taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi va g‘oyalari ahamiyati.
12. Ogyusta Kontning (1798-1857) ijobiy (pozitiv) falsafasi. Induktiv-deduktiv umumlashtirish tamoyili. Metafizik qarashlar.
13. Germaniya adabiyotshunosligida (Yakob va Vilgelm Grimm) pozitivizm taraqqiyoti.
14. Formalizm va strukturalizm rivoji. T.Benfey g‘oyalari va o‘zlashtirish nazariyasi.
15. AQSH (R.Uellek. V.Friderix) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati. Milliy, mintaqaviy va jahon adabiyoti tushunchalari.
16. Adabiy oqimlar va yo‘nalishlar. Adabiyot taraqqiyotining ilk bosqichlarida adabiy oqimlar.
17. Sentimentalizm va romantizm adabiy yo‘nalishlari xususiyatlari.

18. Realizmning adabiy yo‘nalishlari.
19. Adabiyot, modernizm va postmodernizm. Postmodernizm konsepsiyasining shakllanishi.
20. Postmodernizm va —O‘zga so‘zl muammosi.
21. San’atda va hayotda shakl va ma’no tushunchasi. Shakl va ma’no – falsafiy tushunchalar. Shakl va ma’no o‘rtasidagi munosabat.
22. Asarning «ichki shakl» va «tashqi shakl»i va uning san’at va adabiyotda mazmuni.
23. San’at hayotni anglash vositasi. San’at – borliqni va ijtimoiy ong taraqqiyoti omili.
24. Badiiy ijodda ma’no va shakl. Asarning ob’yektiv g‘oyasi va muallif g‘oyasi.
25. Xarakter, kompozisiya va syujet. Badiiy tasvirning estetik ahamiyati. Tasvirning hayotiyligi va xalqchilligi.
26. Badiiy adabiyot tilining o‘ziga xosligi.
27. Yozuvchi tilining manbalari. Til madaniyati taraqqiyotida yozuvchining roli.
28. Badiiy asarning lisoniy xususiyatlari. Badiiy asarlarda adabiyotlararo dialogizm masalasi.
29. Muallif obrazining badiiy asarda aks etishi. So‘zlarning ko‘chma ma’nosi (troplar va ularning turlari).
30. Intonatsiya va sintaksis. Lingvokulturologik aspektda so‘zlarning ko‘p ma’noliligi.
31. Chernyshevskiyning adabiyotshunoslik taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi va g‘oyalari ahamiyati.
32. Germaniya (M.Kesting, K.Vays, K.Xamburger) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati.
33. Fransiya (Klod Pishua, Anri Granjar) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati. Slovakiya (D.Dyurishin),
34. Rossiya (A.N.Veselovskiy) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati.
35. Rossiya (A.N.Veselovskiy) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati.
36. Ruminiya (A.Dima) adabiyotshunoslik maktablari tadqiqotlarining qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati.
37. Tilshunoslikda germanistika va slavistika. Sanskrit va F. Bopp qiyosiy grammatikasi. V. Gumboldt falsafasi. A. Shleyxer ta’limoti. G. Shteyntal ta’limotida til va halq psixologiyasi. Boduen de Kurtene va F. De Sossyur ta’limotida til sistemasi.
38. Bilish usullari va tilshunoslik metodlari.

39. Tilni o'rganish metodologiyasi va metodlari.
40. Tavsifiy metod. Qiyosiy-tarixiy metod.
41. Struktur metod va uning yo'nalishlari. Funksional lingvistika.
42. Deskriptiv lingvistikaning tahlil metodlari.
43. Distributiv tahlil metodi. Transformatsiya metodi.
44. Tasviriy metodning asosiy usullari. Distributiv metod.
45. Paradigma usullari va paradigmatic metodika. Oppozisiya usuli.
46. Semantik maydon usuli. Pozision usullar.
47. O'zgartirishlar usuli va transformasion metodika. Statistika usullar.
48. Qiyosiy tilshunoslikning paydo bo'lish sabablari. Qiyosiy metodning universallik xususiyati.
49. Lingvistik va nolingvistik tipologiya.
50. Qiyosiy tipologiyada kategoriyalash muammolari. Tipologik kategoriyalar.
51. Qiyosiy tipologiyaning umumiy tasnifi.
52. Turli til sistemalarini qiyosiy o'rganishning zamonaviy metodlari.
53. Tilshunoslikda yangi yo'nalishlarning mavjudligi va ularning qiyosiy tipologiyada qo'llanilishi.
54. Qiyosiy tipologiyaning shakllanishi va rivojlanishining asosiy bosqichlari va faktorlari.
55. Tillarning geneologik tasnifi, tillar qarindoshligi haqida ma'lumot.
56. Qiyosiy tipologiyaning asosiy parametrlari.
57. Izomorfizm va allomorfizm xususiyatlari.
58. Qiyoslashda sinxron va diaxron yondashish.
59. Tillararo va bir til ichidagi qiyoslash xususiyatlari.
60. Qiyosiy tilshunoslikning adabiyot bilan munosabati. Barcha til tizimlari uchun mushtarak bo'lgan belgilarni ifodalashdagi muvofiqlik va nomuvofiqlik.
61. Tilshunoslikda «shakldan ma'noga» va «ma'nodan shaklga» tamoyillarining qo'llanilishi.
62. Lingvistik tushunchalarni tilning turli yaruslarining o'lchov birliklari va konstituentlari orqali ifodalanishi.
63. Turli til sistemalarini qiyosiy o'rganishning zamonaviy metodlari.
64. Grammatik kategoriya haqida ta'limot. Grammatik va mantiqiy kategoriyalar o'rtasidagi mutanosiblik. Tushuncha kategoriyalar.
65. Funksional-semantik kategoriyalar. Grammatik-leksik maydon. Tipologik ma'no va tipologik forma.
66. Tipologik kategoriyaning tillararo, yaruslararo va so'z turkumlariaro xususiyatlari.
67. Tipologik kategoriyalarning ifodalanishdagi mazmun va ifoda planlari birliklarining tillararo aloqasi.

68. Ifoda planidagi til tizimi o'lovchov birliklarining tillararo adekvatligi va adekvat emasligi, ularning yaruslararo sinonimligi, ularning taskonomik masalalari.
69. Tilning leksik sathini tadqiq etishda kategoriyalash muammolari.
70. Leksikani tizim sifatida qaralishi va tipologik yondashish imkoniyatlari.
71. Turli qardosh va qardosh bo'lmagan tillardagi ayrim xususiyatlarni fonologik, grammatik, semantik, etimologik, leksik va stilistik nuqtai nazardan solishtirish.
72. Interferensiya muammolari. Qiyosiy tipologiyaning leksikografiya, stilistika, tarjima nazariyasi va til o'qitish metodikasi kabi fanlar bilan uzviy bog'liqligi.
73. Tilshunoslikda yangi yo'nalishlarning mavjudligi va ularning qiyosiy tipologiyada qo'llanilishi.
74. Til va madaniyat. Qiyoslanayotgan tillarning milliy-madaniy xususiyatlarining barcha til sathlarida namoyon bo'lishi.
75. Kognitiv tilshunoslik haqida ta'limot
76. Qiyosiy tipologiyaning asosiy rivojlanish bosqichlari va faktorlari. Tipologik tadqiqotlarning xozirgi yo'nalishlari xaqida.
77. Turli til sistemalarini qiyosiy o'rganishning zamonaviy metodlari.
78. Qiyosiy tipologiyaning umumiy tasnifi, uning asosiy parametrlari.
79. Tarjima jarayonining bosqichlari.
80. Tarjima muqobilligi. Tarjimada leksik muammolar. Tarjima tarixining nazariy masalalari. Jahon tarjimachiligida tajriba maktablari. Tarjimaning grammatik masalalari. Tarjimaning stilistik masalalari.

10.00.06-Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik ixtisosligi bo'yicha imtihonni baholash mezonlari

Sinov topshirish shakli	Yozma
Ajratilgan vaqt	120 daqiqa
Savollar soni	5
Har bir savol uchun belgilangan ball	20
Maksimal ball	100
O'tish bali	60

90–100 (a'lo):

- barcha savollarga to'g'ri javoblar yozilgan bo'lsa;
- javobda rejada nazarda tutilmagan zamonaviy materiallardan foydalanilsa;
- nazariya va tushunchalar to'g'ri berilgan;
- materialni taqdim etishda ilmiy xatolarga yo'l qo'yilmagan bo'lsa, ilmiy taqdim etish mantiqiga rioya qilingan bo'lsa;
- agar javobda imlo yoki grammatik xatolar bo'lmasa.

70–89 (yaxshi):

- savollarga yozma javoblar to'g'ri, lekin o'quv rejasi talablari bilan chegaralangan bo'lsa;
- javoblarda ilmiy asoslar buzilmagan;
- yozma savolga javob berish mantiqi;
- qonunni taqdim etishda xatolarga yo'l qo'yilmasa – qoidalar, nazariyalar va tushunchalar;
- javobda imlo va grammatik xatolar bo'lmasa;
- agar berilgan topshiriqlardan biriga to'liq javob yozilmagan bo'lsa.

Mana matnning ko'rinishi:

60–69 (qoniqarli):

- savollarning uchdan ikki qismiga to'g'ri javob yozilsa;
- savollarga yozma javoblar yuzaki, lekin ba'zi xatolardan tashqari, umuman olganda to'g'ri;
- agar javob ba'zan taqdimot mantiqini buzsa;
- javobda nazariya, tushunchalar, tushunchalarni yoritishda ba'zi noaniqliklar bo'lsa;
- javobda imlo va grammatik xatolar mavjud bo'lsa.

0–59 (qoniqarsiz):

- savollarning uchdan ikki qismiga javob yozilmagan yoki javob umuman yozilmagan bo'lsa;
- savollarga javoblar noaniq yoki noto'g'ri bo'lsa;
- savollarga javoblar noaniq va mantiqiy chalkash bo'lsa;
- ilmiy xatolarga yo'l qo'yilganda;
- javob matnida imlo va grammatik xatolar mavjud bo'lsa.

TAVSIYA ETILAYOTGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent. "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 29 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi. "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 47 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 47 b.
4. Мирзиёев Ш. "Уверенно продолжим путь национального развития на новом этапе" ИПТД, Узбекистан, 2018.
5. Мирзиёев Ш. "Светлой и благополучной будет жизнь народа, имеющего благородные устремления и великие цели" ИПТД, Узбекистан, 2019.
6. Bassnett, S. (2002). Translation Studies. London: Routledge.
7. Catford, J. C. (1965). A Linguistic Theory of Translation. London: Oxford University Press.
8. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. Amsterdam: John Benjamins.
9. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall.
10. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). The Theory and Practice of Translation. Leiden: Brill.
11. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge.
12. Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. Cambridge, MA: Harvard University Press.
13. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge.
14. Munday, J. (2001). Introducing Translation Studies: Theories and Applications. London: Routledge.
15. Bell, R. T. (1991). Translation and Translating: Theory and Practice. London: Longman.
16. House, J. (1977). A Model for Translation Quality Assessment. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

17. Steiner, G. (1998). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford University Press.
18. Hatim, B., & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Longman.
19. Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
20. Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. London: Routledge.
21. Tymoczko, M. (2007). *Enlarging Translation, Empowering Translators*. Manchester: St. Jerome.
22. Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge.
23. Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome.
24. Koller, W. (1995). *The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies*. Target.
25. Fawcett, P. (1997). *Translation and Language: Linguistic Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome.
26. Damrosch, D. (2003). *What Is World Literature?* Princeton: Princeton University Press.
27. Apter, E. (2006). *The Translation Zone: A New Comparative Literature*. Princeton: Princeton University Press.
28. Moretti, F. (2013). *Distant Reading*. London: Verso.
29. Spivak, G. C. (2003). *Death of a Discipline*. New York: Columbia University Press.
30. Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
31. Casanova, P. (2004). *The World Republic of Letters*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
32. Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. London: Routledge.
33. Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
34. Guillén, C. (1993). *The Challenge of Comparative Literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
35. Damrosch, D., Melas, N., & Buthelezi, M. (2009). *The Princeton Sourcebook in Comparative Literature*. Princeton: Princeton University Press.
36. Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. London: I.B. Tauris.
37. Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. New York: Hill and Wang.
38. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
39. Saussure, F. (1916). *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill.

40. Eco, U. (2001). *Experiences in Translation*. Toronto: University of Toronto Press.
41. Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality*. Cambridge, MA: MIT Press.
42. Derrida, J. (1985). *Des Tours de Babel*. London: Routledge.
43. Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
44. Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
45. Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace.
46. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
47. Hornby, A. S. (1989). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press.
48. McCarthy, M. (2001). *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.
50. Tannen, D. (1984). *Conversational Style: Analyzing Talk among Friends*. Norwood, NJ: Ablex Publishing.
51. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
52. Kachru, B. B. (1992). *The Other Tongue: English across Cultures*. Urbana: University of Illinois Press.
53. Hatim, B. (2001). *Teaching and Researching Translation*. London: Routledge.
54. Saldanha, G., & O'Brien, S. (2014). *Research Methodologies in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome.
55. Gentzler, E. (2001). *Contemporary Translation Theories*. London: Routledge.
56. House, J. (2015). *Translation Quality Assessment: Past and Present*. New York: Routledge.
57. Williams, J., & Chesterman, A. (2002). *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome.
58. Qo'shnazarov, A. (2003). *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
59. G'afurov, A. (2010). *Tarjimashunoslik asoslari*. Toshkent: Sharq.
60. Yo'ldoshev, Q. (2005). *Tilshunoslikka kirish*. Toshkent: Universitet.
61. Rahmonov, T. (2018). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. Toshkent: Fan va Texnologiya.

62. Mamajonov, O. (2009). Tarjimashunoslik va lingvokulturologiya masalalari. Toshkent: O'zbekiston.
63. Hayitova, M. (2007). Lingvistik tarjima nazariyasi. Toshkent: Sharq.
64. Rasulov, I. (2005). Tilshunoslik va tarjima. Toshkent: Universitet.
65. Mahmudov, N. (2004). Nutq madaniyati va tarjima. Toshkent: Fan.
66. Jalolov, J. (2002). Qiyosiy tilshunoslik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
67. Qurbonov, T. (2000). O'zbek va rus tillari qiyosiy fonetikasi. Toshkent: Fan.
68. Mirmuhamedov, M. (1996). O'zbek va jahon adabiyoti qiyosi. Toshkent: Adabiyot.
69. Jo'rayev, S. (2005). O'zbek adabiyoti va tarjima. Toshkent: Sharq.
70. Karimov, N. (2014). Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Universitet.
71. Olimov, S. (1998). Qiyosiy adabiyotshunoslik. Toshkent: Universitet.
72. Yo'ldoshev, N. (2012). O'zbek va jahon adabiyoti parallellari. Toshkent: O'zbekiston.
73. Sattorov, A. (2016). Jahon adabiyoti va o'zbek adabiyoti qiyosiy tadqiqi. Toshkent: Fan va texnologiya.
74. Mamarasulov, O. (2011). O'zbek adabiyoti va zamonaviy qiyosiy tadqiqotlar. Toshkent: Universitet.
75. Ergashov, M. (2015). Qiyosiy adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent: Sharq.
76. Karimov, R. (2013). O'zbek adabiyoti va madaniy yodgorliklar. Toshkent: Universitet.
77. Usmonov, I. (2008). O'zbek adabiyoti va xalqaro adabiyot munosabatlari. Toshkent: Adabiyot.
78. Qo'chqorov, J. (2007). Tarjima nazariyasi: amaliy tavsiyalar. Toshkent: O'zbekiston.
79. Saidov, E. (2003). Badiiy tarjimada uslubiy muammolar. Toshkent: Universitet.
80. Musurmonqulova, M. (2011). Tarjima texnikasi va uslublari. Toshkent: Fan.
81. Xolmatov, S. (2009). Tarjima nazariyasi va amaliyoti bo'yicha darslik. Toshkent: O'zbekiston.
82. Omonov, T. (2004). Tarjimashunoslik: asosiy masalalar. Toshkent: Universitet.
83. Qo'ldoshev, M. (2006). Badiiy tarjimaning lingvistik xususiyatlari. Toshkent: Fan.
84. Jalilov, Q. (2008). Hujjatli tarjimalar va ularning tahlili. Toshkent: O'zbekiston.
85. Xo'jamberdiyev, I. (2009). Chet tillarni tarjima qilish usullari. Toshkent: Universitet.
86. Abdullayev, A. (2007). Tarjima jarayonida til va uslub. Toshkent: Adabiyot.